

ΓΙΑ ΤΗΝ «ΠΑΡΑΚΜΗ» ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ IV

Η επικινδυνότητα της τέχνης

» Τι απομένει λοιπόν στην τέχνη ως μερίδιο αν όχι στην ανατροπή τότε στη διαμόρφωση των γενικότερων πραγμάτων; Στο 2^ο τεύχος του περιοδικού **Ιστορία της Τέχνης (εκδ. Futura)**, που κυκλοφόρησε πριν από λίγο καιρό, ανάμεσα στα σχετικά με το αντικείμενό του ποικίλα θέματα, φιλοξενείται και ένα κείμενο του Donald Preziosi με τίτλο «Γιατί η τέχνη είναι επικίνδυνη». Μα μπορεί να έχει η τέχνη «επικίνδυνο» χαρακτήρα; Μια καταφατική απάντηση σήμερα θα πρόδιε την επιβίωση της πρωτοποριακής ιδέας, μιας και η επίκληση της επικινδυνότητας της τέχνης αποτελεί πιθανό-

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

τατα δικό της κληροδότημα. Η έλλειψη ενός ερωτηματικού στο τέλος του τίτλου του κειμένου μας λέει πως και ο Preziosi καταφάσκει. Ο υπότιτλος του αγγλικού, μάλιστα, κειμένου τονίζει ακόμα περισσότερο τούτη τη διάσταση: «Να δημιουργείς τέχνη σημαίνει να δημιουργείς πρόβλημα» («Making Art is Making Trouble»)¹.

Αλλά πού στηρίζεται μια διαπίστωση σαν αυτή; Στην μάλλον αισιόδοξη οπτική του συγγραφέα πως η τέχνη μπορεί να δείξει το δρόμο προς πολλές πιθανές εκδοχές και διαφορετικές εικόνες της κατασκευής του κόσμου, όντας «δόμηση και αποδόμηση εκείνου που θεωρούμε πραγματικό ή φυσικό». Ανατρέχοντας στον Πλάτωνα και την εκδίωξη της τέχνης από την ιδανική πολιτεία λόγω ακριβώς της δυνατοτήτάς της να αποπροσανατολίζει τους πολίτες, ο συγγραφέας παρατηρεί πως «το διαφορετικό ενυπάρχει στην ίδια την τέχνη», καθότι κάθε μορφή της έχει πολλαπλά νοήματα ενώ επιφυλάσσει πολλαπλούς τρόπους έκφρασης. «Ο επικίνδυνος χαρακτήρας της τέχνης είναι ταυτοχρόνως η πηγή της δύναμής της για θετική αλλαγή και την υπεράσπιση της κοινωνίας» σημειώνει προς το τέλος ο ίδιος.

Το επιχείρημα είναι τόσο παλιό όσο και τα πρωτοποριακά μανιφέστα. Η επικαιροποίησή του συναντά όμως ξεχωριστό ενδιαφέρον. Υπάρχει βέβαια μια διαφορά εδώ: η κατάφαση στην επικινδυνότητα της τέχνης είναι μια κατάφαση και στην δυνατότητα πολλαπλών διαφορετικών κόσμων. Δεν είναι άρνηση κάποιου συγκεκριμένου, ο οποίος πρέπει να υπερβληθεί και με καλλιτεχνικά μέσα. Κάποιες σελίδες παρακάτω από το κείμενο του Preziosi, στο ίδιο περιοδικό, πρωτοδημοσιεύεται «Ένα ανέκδοτο αυτοβιογραφικό σημείωμα του Μ. Σπίερου (Νικόλα Κάλας)», γραμμένο το 1933, επιστημονικά τεκμηριωμένο από την Μαρία - Θηρεσία Δαλεζίου. Σε αυτό γίνεται εμφανής η αδυνατότητα μιας σκέψης όπως αυτή του Κάλας να προσαρμοστεί στο ελληνικό μεσοπολεμικό κοινωνικό και διανοητικό κλίμα και, τελικά, η απέχθειά απέναντί του, γεγονός που θα οδηγήσει και αυτόν ως (τον πρώτο και έναν από τους ελάχιστους για τα ελληνικά πράγματα) εκπρόσωπο της πρωτοπορίας κατά σειρά στο Παρίσι, στη Λισαβόνα και, τελικά, στην άλλη ακτή του Ατλαντικού, στη «Νοβαγιόρκη». Αξίζει να παραθέσουμε ένα εκτενές απόσπασμά του:

Έχω την ηλικία που φαίνομαι. Για όσους αρέσει το πρόσωπό μου την ηλικία του προσώπου μου, για τους που με διαβάζουν την ηλικία των γραφιών μου. Όποιος λέγει άλα είναι εκθρόνος και ψεύδεται. Γεννήθηκα κοντά σε λίμνη ελβετική, γυμνός και πλούσιος σε υλικά αγαθά. Μόνιμη κατοικία είχα ως τότε μόνο την Αθήνα όπου πήγα και σχολείο που εξακολουθώ ακόμα να μισώ. Ήμουν μέτριος μαθητής, μέτριος και ασήμαντος. Μα πιο ασήμαντοι ήταν οι δάσκαλοί μου. Στη Τρίτη ελληνικό είχα δάσκαλο τον Γιάννη Αποστολάκη. Σε ηλικία 15 ετών πρωτοστάτησα σε μια μαθητική απεργία. Ήταν η πρώτη καλή μου πράξη.

Και αμέσως παρακάτω:

Δυο χρόνια ύστερα πήγα για πρώτη φορά σε οίκο ανοχής. Η γυναίκα αυτή μάρεσε πολύ άμα τη βλέπω στο δρόμο τη καιρετώ. Τη χαρά του αντανισμού φυσικά την ανακάλυψα πολύ πριν. Δε θυμούνται ακριβώς πότε είχα την πρώτη ομοφυλόφιλή μου σχέση. Αφροδίσια νοσήματα δεν έπαθα ακόμα. Σπούδασα νομικά στο Αθήνησι Πανεπιστήμιο. Ψήφισα για πρώτη φορά τον περασμένο χρόνο. Ψήφισα σφυρί- δρεπάνι.

Βιογραφικά στοιχεία θα συναντήσουμε και σε άλλο σημείο του περιοδικού, συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της κριτικής της έκθεσης του Martin Kippenberger, μιας μοναδικής καλλιτεχνικής προσωπικότητας που έφυγε από τη ζωή σε νεαρή ηλικία 17 χρόνια πριν. Η έκθεση πραγματοποιήθηκε με υποστήριξη και χρηματοδότηση από τον Πολιτιστικό Οργανισμό ΝΕΟΝ του Δημήτρη Δασκαλόπουλου τον περασμένο χειμώνα στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Ο Κωνσταντίνος Στεφανής, συγγραφέας του άρθρου, αντιγράφει ένα απόσπασμα από το δελτίο τύπου μια παλαιότερης αφιερωματικής έκθεσης για τον καλλιτέχνη στο Βερολίνο: ο Kippenberger, λοιπόν ήταν «ένας εικαστικός του οποίου η δουλειά και η προσωπική ζωή δεν μπορούν να διαχωριστούν -ήταν ζωγράφος, ηθοποιός, συγγραφέας, μουσικός, πότης, χορευτής, ταξιδιώτης, σαγηνευτής, enfant terrible και παραγωγός του εαυτού του- με άλλα λόγια ένας επιδειξιμανής, όπως αυτοαποκαλούνταν, και ένας καλλιτέχνης που σήμερα θεωρείται από τους πιο σημαντικούς της γενιάς του».

Αυτές τις λέξεις επέλεξε η παραγωγή της έκθεσης στο Βερολίνο για να την επικοινωνήσει και να παρουσιάσει τον καλλιτέχνη στο κοινό. Ο Στεφανής μας υπενθυμίζει τι αναφέρει και το δελτίο τύπου της τωρινής έκθεσης, όταν κάνει λόγο για ένα σημείο της, στο οποίο διακρίνει την πρόσθεση του επιμελητή της Δημήτρη Παλαιοκρασάα να εστίασε στην ιδέα της ελευθερίας, όπως η τελευταία εμφανίζεται στο έργο του Kippenberger. Ακριβέστερα, μας θυμίζει την εκεί σύγκριση με τα λόγια που χρησιμοποίησε ο Gustave Courbet για τον εαυτό του: «Όταν φύγω απ' αυτόν τον κόσμο, θέλω να πουν αυτό για μένα: δεν ανήκε σε καμιά σχολή, σε καμιά θρησκεία, σε κανέναν οργανισμό, σε καμιά ακαδημία, και προπάντων σε καμιά ιδεολογία εκτός από την ιδεολογία της ελευθερίας».

Στον ιστότοπο του ΝΕΟΝ παραμένει η παραπομπή στην έκθεση, όπως και ένα σχετικό προωθητικό video. Εκεί αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Σε προσωπικό επίπεδο, ο Kippenberger ήταν ικανός για ό,τι καλύτερο και ό,τι χειρότερο. Ακολούθησε μόνο Έναν Κανόνα: Πάντα παραβίαζε τους Κανόνες! Με γενναϊότητα πλοηγήθηκε σ' αχαριστογράφητα νερά ανεξερεύνητων πεδίων ελευθερίας, μια επικίνδυνη αποστολή η οποία του κόστισε τον πρώιμο θάνατό του στην ηλικία των 44 ετών».

Ο ζωγράφος του Νοεμβρίου είναι ο Μιλτιάδης Πεταλίδης

Εξήντα χρόνια μετά την γέννησή του, η παρούσα έκθεση έχει ως στόχο να ακολουθήσει το ταξίδι του αυτό και να φωτίσει την πολύπλευρη τακτική του με την οποία πάντα ρηξικέλευθα παραβίαζε τους Κανόνες»². Ο «Κανόνας» διατηρεί εδώ πάντοτε το κεφαλαίο Κάπα του. Η «παραβίασή» του γράφεται παραδόξως ακόμα με πεζό.

Μα συγκαταλέγεται ένας καλλιτέχνης σαν τον Kippenberger στην πρωτοπορία; Ασφαλώς όχι. Ίσως καταλογίζεται σε αυτό που θα ονομάζαμε νέο- πρωτοπορία. Αλλά έχει ενδιαφέρον ο τρόπος που αυτός παρουσιάζεται. Η κάπως εξαντλητική παράθεση βιογραφικών και αυτοβιογραφικών σημειωμάτων γίνεται εδώ για να επισημανθεί ένα όχι και τόσο παράδοξο τελικά φαινόμενο: ο πρωτοποριακός καλλιτέχνης αυτοσυστήνεται δηλώνοντας τη ρήξη με το δεδομένο σε αυτόν κοινωνικό πλαίσιο, ενώ ύστερα τον συντηρεί ξανά με παρόμοιους όρους το θεσμικό σύστημα, από το οποίο ο ίδιος είχε κρατήσει αποστάσεις επιθετικά, φτιάχνοντας συχνά πολεμικές εναντίον του.

Η πολεμική της εξαιρετικότητας μετατράπηκε λοιπόν σε θεσμικό αφήγημα. Δεν υπάρχει ωστόσο τίποτα αντινομικό σε αυτό. Το ρίσκο, το αίνιγμα και το πείραμα ονομάζουν πλέον τον χαρακτήρα της σύγχρονής μας τέχνης, αλλά και του ίδιου ύστερου καπιταλισμού. Θα λέγαμε μάλιστα πως έχουν σχεδόν φετιχοποιηθεί από αυτόν. Η αντινομία, μάλλον, θα μπορούσε να εντοπιστεί αλλού, αυτή τη φορά στους ίδιους τους καλλιτέχνες και το γενικότερο ρόλο τους σε ένα τέτοιο πλαίσιο. Την ίδια στιγμή που αναλαμβάνουν μια σειρά από ιδιότητες που ουδέποτε περιεχόταν στο ενεργητικό τους, αποκτώντας μια περισσότερο «κοσμοπολιτική» και «τεκνοκρατική» συμπεριφορά ικανή να τους οδηγήσει σε πηγές χρηματοδότησης και τη συμπερίληψή τους στο σχετικό θεσμικό πλαίσιο, βλέπουν το τελευταίο να προκρίνει καλλιτεχνικές στάσεις με ρητά εκφρασμένες τάσεις ριζικής απαγκίστρωσης από τον εκάστοτε κανόνα. Αλλά από μία άλλη αντινομία, από τις αντιφάσεις μιας ολόκληρης εποχής, δεν γεννήθηκε και η πρωτοπορία, όπως τουλάχιστον σήμερα τη γνωρίζουμε ή την ερμηνεύουμε με τα καθόλου αθώα σημερινά εργαλεία; Στον κόσμο της τέχνης δεν έπαψαν εξάλλου ποτέ να λυμαινόνται βαθείς παραδοξότητες.

Σε τι έγκειται λοιπόν η επικινδυνότητα της καλλιτεχνικής πρακτικής; Ο σύγχρονος καλλιτέχνης σίγουρα δεν συνάπτει πλέον «Συμβόλαια με Δαίμονες» ούτε ανάβει *Εστίες Πυρκαγιάς*. Ναι, η ροβσοπερική, τακωβινική ή σαϊνσιμονική αβανγκάρντ, όπως θα υποστήριζαν ο Νίκος Χατζηνικολάου και η Νίκη Λοϊζίδη, έχει όντως εκλείψει. Την ίδια στιγμή, κανείς δεν μοιάζει να σοκάρεται με την παρουσίαση διαφορετικών αισθητικών διαθέσεων και άλλων κόσμων, φρικτών ή υπέροχων, από τους καλλιτέχνες, όπως ίσως θα ήθελε ο Peziosi. «[Έ]χουμε αρχίσει να συνηθίζουμε στην ιδέα της καινοτομίας» έγραφε ο Matei Calinescu. «Ακόμα και οι πιο ακραίοι καλλιτεχνικοί πειραματισμοί δεν φαίνεται να προκαλούν πια ιδιαίτερο ενδιαφέρον ή αντίστοιχη αναταραχή. Το απρόβλεπτο έχει γίνει προβλέψιμο», παρατηρούσε ο ίδιος (Πέντε όψεις της νεωτερικότητας, σ. 183). Οι πολλαπλοί κόσμοι είναι εδώ, καθημερινά βιωμένοι από το ίδιο πολλές φορές υποκείμενο.

¹ Ο υπότιτλος δεν αναγράφεται στο περιοδικό. Η σύνταξή του σημειώνει πως το κείμενο «δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά», ενώ στο μέρος του που φιλοξενούνται οι περιλήψεις στα αγγλικά αναφέρεται πως το άρθρο γράφτηκε ειδικά για αυτό. Πιθανότατα η αναφορά γίνεται για την πρώτη δημοσίευσή του στα ελληνικά, μιας και μια απλή περιήγηση στο διαδίκτυο θα μας δείξει πως ελάχιστες και δικαιολογημένες είναι οι διαφορές ανάμεσα σε κείμενο του συγγραφέα με τον ίδιο τίτλο και την εδώ μετάφρασή του [βλ. π.χ. http://www.huffingtonpost.com/donald-preziosi/why-art-is-dangerous_b_4832266.html (προσελάσθηκε στις 20/7/2014)]. Το κείμενο του περιοδικού αναδημοσιεύτηκε στο σύνολό του στα «Ενθέματα» της Κυριακάτικης Αυγής, στις 27/7/2014.

² <http://neon.org.gr/gr/neon-diadromes/ektheseis/palaioteres/> (προσελάσθηκε στις 21/7/2014)